

Äly haastaa uskon — vai päinvastoin?

OLAVI KANERVISTO

Mensan keskustelufoorumilla internetissä monet jäsenet ovat kertoilleet lempikirjoistaan. Aika moni on ainakin nuoruudessaan lkenut paljon science fictionia eli tieteisromaaneeja. Tieteen ja tekniikan edistysaskeleiden ylitettyä taan-
noisten kirjoittajien kuvittelukyvyyn ja monien tämän lajityypin aikoinaan mainioiden edustajien muuttua huvittavan vanhanaikaisiksi yhä useampi on vaihtanut fantasiaan, jossa mielikuvituksen lentoa eivät mitkään luonnonlait kahlitse.

Muutama mensalainenkin on tunnustanut viime vuosina kahlanneensa läpi J. K. Rowlingin koko tuotannon, yhteensä 4 500 sivua. Varsin usein on mainittu myös Tolkienin sormus-trilogia 1 590 sivuineen sekä Douglas Adamsin ”vain” 800-sivuinen Linnunrata-sarja. Jotkut odottavat parhaillaan Martinin Tulen ja jään laulun viimeistä osaa jo ilmestyneiden 3 430:n suomenkielisen sivun jatkeeksi. Myös Dorris Lessing on ollut suosittu; hänen yhteensä 1 350 sivua käsittävä Shikasta-romaanisarjansa lukeutuu myös scifi/fantasia-genreen.

Viime vuonna lopulta Nobelin kirjallisuuspalkinnon saaneen Lessingin Shikasta on tieteelliseen muotoon puettu kertomus, jossa omaa sivilisaatiotamme tarkkaillaan ja myös kontrolloidaan tietokirjallisuuden tyyliin raportoiden, mikä vieraanuttaminen onkin osoittautunut onnistuneeksi lähestymistavaksi oman planeettamme ilmiöiden tarkasteluun. Kuten useimpiin fantasiakirjoihin, myös Shikastaan sisältyy perusteema ikuisesta hyvän ja pahan taistelusta koko kosmoksessa. Kiehtova on ajatus Canopus-planeetan ylivertaisten olentojen korkeakulttuurin ja toisaalta pahan tyssijän, Shammatin vastavoiman vaikutuksista Shikastan eli Maa-planeetan kaikkiin uskontoihin sekä filosofiaan.

Maapallon ja sen asukkaiden tarkasteleminen ulkopuolisten silmin on tieteiskirjallisuudessa usein käytetty näkökulma. Moneen kertaan toistuva teema on myös sen pohdiskeleminen, miten kehitysaasteeltaan ylivertaisten olentojen yhteydenotto kehittymättömämpään

MOTTO: ”Kansanomaisen pyhäkoulukristinuskon tasolla Jumala kuvataan yksinkertaistetusti jonkinlaisena kosmisena taikurina, joka taikoo maailman tyhjästä ja tekee aika ajoin ihmeitä ongelmien korjaamiseksi. Sellainen olento on selvästi räikeä vastakohta tieteelliselle maailmankuvulle. Oppineiden teologien Jumala sen sijaan esiintyy viisaana kosmisen arkkitehtina, jonka olemassaolo ilmenee kosmoksen rationaalisessa järjestyksessä, ja itse asiassa juuri tiede paljastaa tuon järjestyksen.”

Paul Davies

lajiin siihen vaikuttaisi: romahtaisivatko esimerkiksi kaikki entiset yhteiskuntarakenteet sen seurauksena, että kehittyneemmän elämänmuodon kohtaaminen romuttaisi kerralla useimpien nykyisten uskontojen dogmit ja doktriinit?

Harry Pottereiden lisäksi muutama on kirjallisuuspalstalla kertonut tutustuneensa myös antroposofiaan, okkultismiin, teosofiaan ja mystiikkaan. Kiinnostavina kirjoittajainimä on uskallettu mainita mm. Blavatsky, Ervast, Steiner, Swedenborg jne. Kaikkien näiden mielipiteiden esittäjien henkilöys ja henkilöhistoria kun on tiedossa.

Vaikkeampaa on ollut ottaa kantaa fantasiakirjallisuuden edustajista fantastisimpaan, Urantia-kirjaan.

Miksi on niin paljon helpompaa lukea ja arvostella varmasti fiktioksi tietämääme kirjallisuutta tai sisänlämpiviäkin näkemystä uskomattomasta kuin sellaista fantasiaa, jonka tekijöistä tai heidän tarkoituspäristään emme voi olla täysin varmoja? Miksi kaikki uskontoon fanaattisesti suhtautuvat eivät pysty edes lukemaan uskontoa kritisoivia kirjoituksia saati niistä keskustelemaan, ja vastaavasti kaikki fanaattiset ateistit eivät kykene käsittelemään analyttisesti jumaluuteen tai uskontoihin myönteisesti suhtautuvia tekstejä?

Vaikka aika moni on siis keskustelufoorumilla tunnustanut lukevansa fantasiaa ja muutakin esoteerista kirjallisuutta, kovin harva Urantia-kirjaan tutustuneista on halunnut kommentoida lukemaansa muutoin kuin priva-viestein. Muutamille olenkin maininnut, että aiheesta voisi kirjoittaa myös Mensalaiseen, mutta ehdotukset ovat kaikuneet kuuroille korville: ”Eihän siitä kykene mitään kirjoittamaan?” tai ”Ei kai tuon laajuis-
ta teosta pysty analysoimaan mitenkään, kun ei kerta-lukemisella pysty selvittämään edes itselleen, mikä tuon kirjan varsinainen tarkoitus oikein on.” Ja ”Entä miksi et itse kirjoittaisi siitä?”

Otin haasteen vastaan.

Urantia-kirja on 2097-sivuinen lukujärkälle, joka väittää olevansa taivaallisten olentojen Urantian eli maapallon kansoille antama ilmoitus. Teos on selkeä, tiivis ja johdonmukainen kokonaisuus. Kirja kertoo paitsi Jumalasta ja Jeesuksen aidosta uskonnosta, myös kosmologiasta, tieteestä, maailmankaikkeuden, maapallon ja ihmisen historiasta sekä filosofiasta nykyisen ajattelutavan mukaisesti ja osin miltei ymmärrettävästi. Se ei kuitenkaan yritä olla uusi uskonto, filosofia, lahko tai kultti.

Julistaessaan pyrkimystä uskonnon, filosofian ja tieteen synteesin kirja innostaa pohtimaan, mikä missäkin uskonnossa tai maailmankatsomuksessa on ollut aikaan ja paikkaan sidottua, mikä taas ikuista. Vaikka teoksen evankeliumi-osiossa tuodaankin selkeästi esille se, miltä osin kristilliset kirkot ovat poikenneet Jeesuksen opetuksista sellaisina kuin Urantia-kirja ne esittää, siinä ei kuitenkaan kehoiteta perustamaan uutta uskontoa tai kirkkoa eikä edes eroamaan mistään nykyisestä uskontokunnasta. Valtauskonnoista kirja pyrkii rajun kritiikin asemesta etsimään synkretismää esittelemällä vain niiden parhaat puolet: sen, mikä niissä kirjoittajain mielestä on totta, kaunista ja hyvää. Teos pyrkii rohkaisemaan ihmisiä omakohtaiseen ajatteluun, hengelliseen kasvuun ja henkilökohtaiseen uskontoon.

Laajuudestaan ja monialaisuudestaan huolimatta tekstissä on hämmästyttävän hyvin onnistuttu välttämään sisäiset ristiriitaisuudet. Myös käytetty ylevä, miltei juhlatyylinen englanninkieli on jopa tietokoneanalyysin todettu uskomattoman yhdenmukaiseksi siitä huolimatta, että kirjan eri lukujen kirjoittajiksi mainitaan lukuisia eri persoonallisuuksia.

Urantian tekstien kerrotaan ”ilmaantuneen” kontaktikomissioiksi itseään nimittäneelle ryhmälle 1920- ja 1930-luvuilla. Sama ryhmä huoletti sittemmin niiden puhtaaksikirjoittamisesta, kirjaltamisesta sekä painattamisesta. Vapaehtoistyönä teoksen toimitustyö sekä varain keruu kesti niin kauan, että englanninkielinen Urantia-kirja valmistui lopulta vasta vuonna 1955.

Ensimmäiset vieraskieliset Urantiat ilmestyivät vuonna 1992 ensin ranskaksi, sitten

espanjaksi ja suomeksi jo vuonna 1993. Suomenkielistä kirjaa on ostettu kielitä puhuvien määrään nähden enemmän kuin mitään muuta käännöstä siitä huolimatta, että suomennettu versio on alusta alkaen ollut myös internetistä ilmaiseksi luettavissa. Äskettäin verkkoversioon on saatu mukaan myös hakukone.

Urantia-kirjan tekijänoikeuksien omistajana esiintyvä amerikkalainen säätöi menetti muutama vuosi sitten yhdysvaltalaisen vetoomustuomioistuimen päätöksellä yksinoikeutensa tuohon tekstiin ilmeisesti lähinnä sillä perusteella, että kirjassa ei ole nimetty sen kirjoittajiksi ainoatakaan maan päällä oikeasti elänyttä ihmistä, minkä vuoksi oikeus päätti, että Urantia-säätö ei voi esiintyä väittämänsä, maallisen juridikaan ulkopuolella toimineen kirjoittajakunnan edunvalvojana. Niinpä teoksesta on jo ilmestynyt englannin kielellä ainakin yksi kilpaileva painate, ja kirjan teksti on vapaasti saatavissa myös internetissä useammastakin eri osoitteesta. Säätöi käännättää kuitenkin teosta yhä uusille kielille, koska tämän osin vaikeaa tieteellistä muotoa edustavan tekstin käännösversioiden tekijänoikeus toki on edelleen voimassa säädetyin ajan.

Harry Harrisonin aikoinaan mainio tieteisnovelli The Streets of Askhelon kertoo lähetyssaarnajasta, joka yritti levittää omaa uskontoaan maan-ulkopuolisen, älykkään mutta tietenkin tuon kristinuskon synnyttäneitä kulttuuria ymmärtämättömän lajin keskuuteen. Pelastuksen sanoma upposikin vastaanottavaiseen maaperään. Mutta sanoman vastaanottajilta jäi täysin käsittämättä dogmien, doktriinien ja rituaalien syvällisempi merkitys... Kansikuva valitettavasti paljastaa synteä loppuratkaisun.

Urantia-kirjan lähestymistapa on varmaan psykologisesti mahdollisimman epäkiitollinen sikäli, että sen sanoman hyväksyminen lieene aivan yhtä vaikeaa niin kristityille kuin skeptikoille. Agnostikoillekin sen ajatuk-sissa riittää sulattelemissa. Mutta ihmis- ja maapallokeskeistä ajatteluamme se kenties pystyy avartamaan.

Mutta Urantian uutta ajatusmaailmaa tieteen, uskonnon ja filosofian yhdenmukaistamisineen ei tyrkytetä kenellekään. Jopa itse kirjan markkinointi on ollut varsin passiivista: sen pystyy toki tilaamaan nettikirjakaupasta tai suoraan sen julkaisseen säätöin kansallisesta toimistosta, mutta teosta ei varsinaisesti mainosteta tai esitellä missään. Säätöi näyttää omaksuneen ohjenuorakseen sen, että julkisuusympäristä kuten tunnettujen henkilöiden antamista leh-tiäaastatteluista ei pitkällä tähtäimellä kuitenkaan olisi vastaavaa hyötyä — tekstin annetaan vain levitä ”omalla painollaan”.

Teoksen neljäs osa, uusi evankeliumi Jeesuksen maallisesta vaelluksesta on melko suurelta osin yhdenmukainen tunteamme Uuden Testamentin kertomusten kanssa, vaikka nämä evankeliumit ovat muutamissa kohdin ristiriidassa jopa keskenään. Urantian Jeesus-luvut käsittelevät yli kolmanneksen koko kirjan sivumäärästä, ja tämä evankeliumi taustoitaa Raamatua paremmin Palestiinassa 2000 vuotta sitten vallinneet poliittiset ja uskonnolliset olot sekä kertoo Jeesuksen elämästä runsaasti uusia, mielenkiintoisia yksityiskohtia, joita Nikean kirkolliskokouksen hyväksymään kristillisen Raamatun kaanonin ei lainkaan sisälly.

Urantian tiedekäsitykset ovat olleet osin aikaansa edellä: mm. antibiooteista, dna:sta, ydinvoimasta ja ”avaruuden pimeistä saarekkeista” ei teoksen kirjoittamisaikojahan tiede tiennyt vielä juuri mitään. Skeptikot toki löytävät teoksesta myös näkemyksiä, jotka eivät enää tai vielä heidän maailmankuvaansa mahdu. Seuraavien erästä Jeesuksen apostoleilleen pitämästä luennosta poimittujen toteamusten (sivulla 1680) kuitenkin luulisi kelpaavan skeptikoillekin:

”1. Taivaan tähtien kulkuireiteillä ei ole kerrassaan mitään tekemistä sen kanssa, mitä ihmiselämässä maan päällä tapahtuu. Astronomia on asiallista tieteenharjoitusta, mutta astrologia on vain valtava määrä taikauskoista erhettä, jollaisella ei ole mitään sijaa valtakunnan evankeliumissa.

2. Vastatetun eläimen sisäelinten tarkastelu ei voi paljastaa mitään siitä, miten säätily kehittyi, mitä tapahtuu tulevaisuudessa tai miten ihmisten asiat sujuvat.

3. Väinäjien henget eivät palaa pitämään yhteyttä perheistinsä tai entisiin ystäviinsä elävien jonkossa.

4. Taikakalut ja pyhänjännökset eivät kykene parantamaan sairautta, torjumaan onnettomuuksia tai vaikuttamaan pahoihin benkiin; luulo, että jotkin tällaiset aineelliset keinot vaikuttavat hengelliseen maailmaan, ei ole muuta kuin karkeaa taikauskoa.

5. Vaikka arvan heittäminen saattaa olla kätevä tapa selvittää monet vähäisemmät palmat, se ei ole menetelmä, jonka olisi määrä paljastaa Jumalan tahto. Se, mitä arpa osoittaa, riippuu puhtaasti aineellisessa maailmassa vaikuttavasta sattumasta.

6. Ennustaminen, taikaus ja noituus ovat tietämättömissä meliikiväitukseksikaasta spekuloinnista koostuva taikauskoinen ja perusteeton järjestelmä. Valtakunnan evankeliumilla ja alkeenkantaisen uskonnon ennustajapapeilla ei saa olla mitään yhteistä.

7. Unien tulkitseminen on enimmäältään tietämättömystä ja mielikuvitukseksikaasta spekuloinnista koostuva taikauskoinen ja perusteeton järjestelmä. Valtakunnan evankeliumilla ja alkeenkantaisen uskonnon ennustajapapeilla ei saa olla mitään yhteistä.

8. Sen paremmin hyvät kuin pabatkiaan henget eivät voi pitää asuinpaikkaanaan sarvesta, puusta tai metallista valmistettuja aineellisia symboleja; epäjumalain kuvat eivät ole muuta

kuin ainetta, josta ne on tehty.

9. Lumojien, velhojen, taikureiden ja noitten käyttämät menetelmät ovat peräisin egyptiläisten, assyrialaisen, babilonialaisten ja muinaisten kanaanilaisten taikauskoisista käsityksistä. Amuletit ja kaikenlaatuiset loitsut ovat voimattomia, jos tarkoituksena on saavuttaa hyvien benkien suojeles tabi pitää oletetut pabat henget loitolla.

10. Hän toi päivänvalvon ja tuomitsi heidän uskonsa loitsuihin, koetuksiin, noitumiseen, kiroamiseen, ennusmerkkeihin, lemmentarjoihin, solmunyöreihin ja kaikkiin muihin tietämättömän ja orjuuttavan taikauskon muotoihin.”

Paitsi painettuna kirjana, Urantia on vuodesta 1995 lukien ollut saatavana myös CD-ROM-versiona englanniksi, ranskaksi ja suomeksi (kaikki kolme kieltä siis samalla levyllä). Romppukirja sisältää myös kätevä hakuksoneen, jonka avulla kaikki tietyn sanan esiintymät teoksesta on helppo kaivaa esiin kerralla. Hauskana yksityiskohtana löysin etsintäohjelmalla kirjasta yhden maininnan meistä suomalaisistakin, muinaisuskontojen metsän henkiä käsittelevästä kohdasta.

Puoliuskonnollisen teoksen sisällöstä on mielenkiintoista löytää tavottoman monta kohtaa, joissa korostetaan älykkyyden ja älyn merkitystä: englanninkielisessä tekstissä sanat intelligent tai intelligence mainitaan yhteensä **396 kertaa**. Haaste tuskin on kohdistettu Mensan jäsenille — eihän järjestöämme Urantian kirjoittajajankohdasta ollut USA:ssa vielä olemassakaan.

Poimin aforisminomaisesti asiayhteydestään irrottaen teoksesta muutamia kohtia, joissa älyn merkitystä erityisesti tähdennetään:

”Edustuksellisen hallitusjärjestelmän edellytyksenä on **älykäs**, tehokas ja koko aikuisväestön kattava valitsijakunta. [...] Demokratian säilyminen riippuu siitä, miten edustuksellinen hallintojärjestelmä menestyy, ja tämän ehtona taas on se, että käytännöksi muodostuu vain sellaisten yksilöiden valitseminen julkisiin tehtäviin, joilla on siihen tarvittava tekninen koulutus, **älylinen** pätevyys, sosiaalinen lojaalisuus ja moraalinen kuntoisuus. Vain tällaisin edellytyksin on säilytettävissä kansan hyväksi toimiva, kansan valitsema ja kansan omaksen tuentema hallitus.”

”Mutta rikkaimmakaan luonnonvarat ja kehittyneimmät mekaaniset välineet omaava maanos ei edisty suuressi, jos sitä asuttavan väestön **älykkyys** on alenemaan päin. Tieto on saavutettavissa opetuksen avulla, mutta todellisen kulttuurin edellyttämän viisauden omaajiksi tullaan vain kokemuksen kautta ja synnynnäisesti **älykaiden** miesten ja naisten toimesta. Tällainen kansa kykenee ottamaan oppia kokemuksesta, tällaisella kansalla on mahdollisuus saavuttaa todellista viisautta.”

”Viisauden ohjaamasta tieteestä saattaa tulla ihmisen suurin sosiaalinen vapauttaja. Koneiden aikakausi voi

osoittautua tuhoisaksi vain sellaiselle kansakunnalle, jonka **älyllinen** taso ei riitä niiden viisaiden keinojen ja terveiden menetelmien keksimiseen, joiden avulla tapahtuu onnistunut sopeutuminen siirtymävaiheen vaikeuksiin. Tällaisia vaikeuksia syntyy, kun suuret ihmis-määrät menettävät yhtäkkiä työpaikkansa uudentyyp-pisten, työtä säästävien koneiden liian nopeasti tapahtuneen keksimisen seurauksena. [...] Korkeakulttuurit syntyvät aineellisen vaurauden, **älyllisen** etevyyden, moraalisen arvokkuuden, sosiaalisen neuvokkuuden ja kosmisen ymmärryksen **älykkäästä** yhteensovittamisesta.”

”Oli pitkä ajanjakso, jolloin naiselta evättiin vapaus päättää itse naimisiinmenostaan, mutta **älykkäämmät** naiset ovat aina osanneet järkeään nokkelasti käyttämällä kiertää tämän rajoituksen.”

”Pelkkä **äly** ei riitä moraalisuuden selitykseksi. Moraalisuus, hyve, kuuluu ihmispersoonallisuuteen synnynnäisesti. Moraalinen intuitio, velvollisuuden tajuaminen, on osa ihmisen mielellisyyttä, ja se liittyy ihmisen olemuksen muihin erottamattomiin piirteisiin, kuten tieteelliseen uteliaisuuteen ja hengelliseen ymmärrykseen.”

”Maailmankaikkeudessa esiintyvä **äly** ei ole sen enempiä totuudenmukainen paljastus Jumalasta — Jumalasta, joka on mieli — kuin fyysinen luonto on totuudenmukainen paljastus Paratiisin kauneudesta ja harmoniasta. Täydellisyys on luonnossa, mutta luonto ei ole täydellinen.”

”Jumalan hyvyys on löydettävissä vain henkilökohtaisen uskonnollisen kokemuksen hengellisestä maailmasta. Oikealta olemukseltaan uskonto on uskosta johtuvaa luottamusta Jumalan hyvyteen. Filosofissa Jumala voisi olla suuri ja absoluuttinen, jopa jollakin tavoin **älyllinen** ja persoonallinen, mutta uskonnossa Jumalan täytyy olla myös moraalinen; hänen täytyy olla hyvä. Ihminen saattaisi pelätä suurta Jumalaa, mutta vain hyvään Jumalaan hän kohdistaa luottamuksensa ja rakkautensa. Tämä Jumalan hyvyys on osa Jumalan persoonallisuutta, ja se paljastuu täysimääräisesti vasta Jumalan uskovien poikien henkilökohtaisessa uskonnollisessa kokemuksessa.”

”Näiden uskonnon kehitykseen vaikuttaneiden tekijöiden johdosta kehittyi ennen pitkää kansanomaisen usko Olymposvuoren huolettomiin jumaliin, jotka olivat enemmän inhimillisiä kuin jumalallisia, ja jumaliin, joihin **älykkäät** kreikkalaiset eivät suhtautuneet koskaan kovin vakavasti. He eivät suuresti rakastaneet, jos eivät suuresti pelänneetkään näitä itse luomiaan jumalolentoja.”

”Syntymässä saatu luonteenlaatu ja **älyllinen** suuntautuminen määräävät nekin merkittäväällä tavalla siitä, millaiseksi uskonnollinen maailmankatsomus muodostuu.”

”Tieteen esittämien tosiasioiden lähde on **äly** ja vain **äly**, uskonnon varmoina pitämät asiat kumpuavat koko persoonallisuuden pohjimmaisista perustoista. Tiede vetoaa mielen käsityskykyyn, uskonto vetoaa ruumiin, mielen ja hengen lojaalisuuteen ja antaumukseen, jopa persoonallisuuden kokonaisuuteen.”

”**Älyllinen** vajavaisuus tai puutteellinen kasvatus vaikeuttaa väistämättä korkeampien uskonnollisten tavoitteiden saavuttamista, koska tällainen köyhä hengellisen olemuksen klinpiiri riistää uskonnolta sen tärkeimmän filosofisen yhteyskanavan tieteellisen tiedon maailmaan. Uskonnon **älylliset** tekijät ovat tärkeitä, mutta toisaalta niiden liikakehitys on joskus myös varsin vammauttavaa ja sekoittavaa.”

”Evoluution tosiasioita ei pidä asettaa sitä totuutta vastaan, että Jumalaa tuntevan kuolevaisen uskonnollista elämäntapaa edustavan hengellisen kokemuksen varmuus on todellista. **Älykkäiden** ihmisten tulisi lakata järkeilemästä niin kuin lapset järkeilevät ja sen sijaan pyrkiä käyttämään aikuisuuteen kuuluvaa johdonmukaista logiikkaa, joka faktaa edustavan havainnon rinnalla sietää totuuden käsitteen.”

”Monet, jotka ovat sisimmässään varmoja Jumalasta, pelkäävät puolustaa tällaisia varmuudentunteita niiden ihmisten paljouden ja nokkeluuden takia, jotka kokoavat vastaväitteitä jumalaan uskonnosta vastaan ja suurentelevat siihen liittyviä vaikeuksia. Mitään kovin syvää **älyllisyyttä** ei vaadita puutteiden esiin kaivamiseen, kysymysten tekemiseen tai vastaväitteiden esittämiseen. Mutta näihin kysymyksiin vastaaminen ja näiden vaikeuksien ratkaiseminen edellyttää kyllä erinomaista **älykkyyttä**. Uskon luoma varmuus on suurenmoisin keino selviytyä kaikista tällaisista pinnallisista kiistoista.”

”Nykyajan **älykkäät** miehet ja naiset karttelevat Jeesuksen uskontoa siksi, että he pelkäävät, mitä se heille tekee ja mitä se heillä teettää. Ja kaikki tällaiset pelot ovat perusteltuja. Omat uskovansa Jeesuksen uskonto tosiaankin ottaa herruuteensa ja muuttaa heidät, se edellyttää ihmisten omistavan elämänsä sille, että he etsivät tietoa taivaallisen Isän tahdosta, ja se vaatii elämiseen annettujen energiodien pyhittämistä ihmisen veljeyden epäitsekäiseen palvelemiseen.”

”Todellisella tieteellä ei voi olla mitään pysyvää riitaa todellisen uskonnon kanssa. ”Tieteellinen metodi” on pelkästään **älyllinen** mittapuu aineellisten kokeilujen ja fyysisen saavutusten mittaamiseksi. Mutta aineellisenä ja kokonaan **älyyn** pohjautuvana se on hengellisten realiteettien ja uskonnollisten kokemusten arvioimisessa äärimmäisen hyödytön. [...] Milloin sekä tieteestä että uskonnosta tulee vähemmän dogmaattista, milloin ne alkavat sietää paremmin kritiikkiä, silloin alkaa filosofia tuottaa yhtenäisyyttä maailmankaikkeuden **älylliseen** käsittämiseen.”

